

УДК 378:56/78/5678

DOI <https://doi.org/10.32782/2787-5137-2023-3-5>

Людмила Анатоліївна КУШНІР,
кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри фінансів, обліку та оподаткування імені С. Юрія,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
E-mail: ljuda1judmila01@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5746-2095

Тетяна Михайлівна КУШНІР,
викладач циклової комісії фундаментальних дисциплін
виокремленого структурного підрозділу «Кам'янець-Подільський фаховий коледж»,
Навчально-реабілітаційний заклад вищої освіти
«Кам'янець-Подільський державний інститут»
E-mail: tetianakushnir1998@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5588-7559

УПРОВАДЖЕННЯ ЄВРОПЕЙСЬКИХ СТАНДАРТІВ ІНКЛЮЗИВНОЇ ВИЩОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

У статті розглянуто перспективи впровадження європейських стандартів у сфері інклюзивної вищої освіти в Україні. Підкреслено значущість міжнародних норм як основи для розроблення внутрішнього законодавства, що відповідає сучасним стандартам інклюзивності. У контексті сучасних викликів, пов'язаних із війною, питання забезпечення доступності вищої освіти набуває особливого значення, оскільки зростає кількість осіб, які користуються освітніми послугами та потребують оперативного, системного та гнучкого реагування на їхні індивідуальні освітні проблеми та потреби. За допомогою нормативних і законодавчих реформ інклюзивна модель освіти стає дедалі більш реальною за умови правильного розуміння суті та необхідності інклюзії всіма учасниками освітнього процесу та суспільством узагалі. У статті проведено аналіз міжнародних і українських правових документів у трьох аспектах, як-от: відповідність, виклики, зумовлені впровадженням європейських стандартів в інклюзивну вищу освіту, та можливості використання міжнародних норм у вдосконаленні законодавства України. Мета статті полягає у сприянні формуванню ефективних стратегій і політик вищої освіти в Україні на основі міжнародного досвіду. Акцентовано на доцільності розроблення законодавчих механізмів, які сприяли б реалізації інклюзивної вищої освіти в Україні, беручи до уваги ключові аспекти використання міжнародних норм. Автори звертають особливу увагу на те, що Україна повинна уникати неоднозначності у визначенні термінів і термінології, особливо в контексті інклюзивної вищої освіти. Це передбачає не лише класифікацію «осіб з особливими освітніми потребами» за інвалідністю, але й урахування більш широкого спектра осіб, які можуть потребувати індивідуалізованого та гнучкого підходу до навчання та психологічної підтримки. Підкреслюється, що впровадження рівного та доступного інклюзивного освітнього середовища вимагає спільних зусиль країни щодо законодавчого нормування й активної уваги європейської спільноти в покращенні наявних політик, з урахуванням принципу рівних можливостей для країн з різним рівнем розвитку.

Ключові слова: інклюзивна вища освіта, міжнародні стандарти, українське законодавство, заклади вищої освіти.

Ljudmyla Anatoliivna KUSHNIR,
PhD, Associate Professor,
Senior Lecturer at the Department of Finance,
Accounting and Taxation Named After S. Yuriy,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”
E-mail: ljudaljudmila01@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5746-2095

Tetiana Mykhailivna KUSHNIR,
Lecturer of the Cycle of Fundamental Subjects
Separate Structural Subdivision Kamianets-Podilskyi professional college,
Educational and Rehabilitation Institution of Higher Education
“Kamianets-Podilskyi State Institute”
E-mail: tetianakushnir1998@gmail.com
ORCID: 0000-0001-5588-7559

IMPLEMENTATION OF EUROPEAN STANDARDS OF INCLUSIVE HIGHER EDUCATION IN UKRAINE UNDER THE CONDITIONS OF THE STATE OF MARTIAL

The article examines the prospects of implementing European standards in the field of inclusive higher education in Ukraine. The importance of international norms as a basis for the development of domestic legislation that meets modern standards of inclusiveness is emphasized. In the context of today's war-related challenges, the issue of ensuring the availability of higher education takes on special importance, since the number of people who use educational services is growing and requires an operational, systematic and flexible response to their individual educational problems and needs. Thanks to regulatory and legislative reforms, the inclusive model of education is becoming more and more real, provided that all participants in the educational process and society in general understand the essence and necessity of inclusion. The article analyzes international and Ukrainian legal documents in three aspects: compliance, challenges arising from the implementation of European standards in inclusive higher education, and the possibility of using international norms in improving Ukrainian legislation. The purpose of the article is to promote the formation of effective strategies and policies of higher education in Ukraine based on international experience. Emphasis is placed on the expediency of developing legislative mechanisms that would contribute to the implementation of inclusive higher education in Ukraine, taking into account key aspects of the use of international norms. It is important that Ukraine should avoid ambiguity in defining terms and terminology, especially in the context of inclusive higher education. This requires not only the classification of “persons with special educational needs” by disability, but also consideration of a wider range of persons who may need an individualized and flexible approach to learning and psychological support. It is emphasized that the implementation of an equal and accessible inclusive educational environment requires joint efforts of the country regarding legislative regulation and active attention of the European community in improving existing policies, taking into account the principle of equal opportunities for countries with different levels of development.

Key words: *inclusive higher education, international standards, Ukrainian legislation, higher education institutions.*

Вступ. У контексті сучасних глобальних тенденцій і євроінтеграційних процесів акцентування уваги на формуванні інклюзивного освітнього середовища набуває нового значення для України в умовах повномасштабного вторгнення. Наголос ставиться на питанні доступу до вищої освіти та можливостей її продовження в умовах, що склалися, особливо у зв'язку з постійним збільшенням кількості осіб, що постраждали від війни та потребують освітньої та психологічної підтримки. Ці обставини вимагають додаткової гнучкості від уряду, органів місцевого самоврядування та закладів вищої освіти, з метою створення умов і можливостей для навчання, організації освітнього процесу. У цьому контексті на органи влади та заклади вищої освіти покладається обов'язок оперативно реагувати на цю реальність, забезпечуючи доступність освіти для всіх, незалежно від віку, громадянства, місця проживання, статі, кольору шкіри, соціального та майнового стану, а також інших обставин, беручи до уваги особливі освітні потреби кожного учасника освітнього процесу та створюючи сприятливе інклюзивне освітнє середовище.

Навіть за визнання та регулювання міжнародними та національними правовими документами інклюзивної освіти в українській системі вищої освіти є труднощі, що ускладнюють її ефективність [1, с. 111]. Більшість із цих проблем випливає з розриву між національним зако-

нодавством і міжнародними стандартами, що проявляється в недостатності механізмів для організації освітнього процесу, недоліках у нормативному регулюванні та нестачі адекватного фінансування на всіх рівнях: державному, регіональному, місцевому, локальному. Тому необхідні розроблення та впровадження комплексних стратегій, спрямованих на вдосконалення законодавчої бази, зміцнення інституційних механізмів і забезпечення необхідних ресурсів для реалізації інклюзивних освітніх програм з метою створення ефективного інклюзивного освітнього середовища в закладах вищої освіти.

Мета та завдання статті. Мета дослідження полягає у проведенні аналізу відповідності українського законодавства європейським стандартам у контексті реалізації інклюзивної вищої освіти в Україні. Дослідження передбачає розгляд викликів, зумовлених упровадженням європейських положень у практику інклюзивної вищої освіти в Україні, а також визначення можливостей для застосування міжнародних норм у процесі вдосконалення законодавства із цього питання.

Виклад основного матеріалу дослідження. У сучасному світі глобалізація впливає на різні сфери нашого життя та суспільства, змушуючи освітні системи постійно змінюватися, адаптуватися до нових викликів. У цьому контексті інтеграція України в Європейський простір вищої освіти стає важливим стратегічним завданням, оскільки вона сприяє розвитку міжнародного співробітництва в освітній галузі та зміцненню зв'язків з іншими європейськими країнами. Це дозволяє обмінюватися досвідом, упроваджувати кращі практики й адаптувати їх до соціально-економічних умов країни.

Важливою перевагою такої співпраці є розширення міжкультурної комунікації та розвиток міжнародної академічної мобільності для студентів і викладацького складу. Це не лише збагачує досвід учасників освітнього процесу, але й сприяє формуванню відкритого, толерантного та мультикультурного освітнього середовища. Не останню роль відіграє можливість отримання консультативної та фінансової підтримки від європейських партнерів для реалізації та підтримки інклюзивної вищої освіти в Україні. Окрім того, інтеграція в європейський освітній простір сприяє модернізації та гармонізації законодавства України з європейськими стандартами. Зокрема, рекомендації та положення Європейського Союзу виступають основними орієнтирами для розроблення стратегій упровадження інклюзивної вищої освіти в українських закладах вищої освіти. Це підкреслюється наявністю міцного фундаменту системної нормативної бази міжнародних документів, як-от Усесвітня декларація прав людини (1948 р.), Декларація прав дитини (1959р.), Конвенція з подолання дискримінації в освіті (1960 р.), Декларація про права розумово відсталих осіб (1971 р.), Декларація про права інвалідів (1975 р.), Конвенція про права дитини (1989 р.), Усесвітня декларація «Освіта для всіх» і Рамкова основа для задоволення базових потреб у навчанні (1990 р.), Стандартні правила ООН щодо забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993 р.), Саламанська декларація та Програма дій (1994 р.), Дакарська декларація (2000 р.), Конвенція ООН про права осіб з інвалідністю (2006 р.) та Факультативний протокол до неї, Інчхонська декларація «Освіта – 2030» (2015 р.), Римське міністерське комюніке (2020 р.) та інші.

Європейський Союз запропонував дорожню карту інституційного вдосконалення, акцентуючи увагу на прийнятті й адаптації європейських стандартів інклюзивної освіти до сучасних умов. Проте різноманітність освітніх систем, культур, фінансового, технічного та кадрового рівня, а також специфіка соціально-економічних умов і викликів у європейських державах різко відрізняються. Це призводить до складнощів у впровадженні європейських законодавчих норм і спричиняє нерівність у темпах упровадження інклюзивних практик у закладах вищої освіти різних країн. Україна відчуває особливо великі труднощі через те, що розвиток політики щодо інклюзивної освіти розпочався у 2001 р., але офіційне визнання цього напрямку було лише у 2017 р., з ухваленням нового Закону України «Про освіту» від 5 вересня 2017 р. № 2145–VIII, який закріпив принципи рівних можливостей та інклюзивності в освітньому просторі на всіх рівнях [7]. У вищій освіті нормативне регулювання почало розвиватись лише у 2019 р. після затвердження постановою Кабінету Міністрів України № 636 від 10 липня 2019 р. Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти [6]. Отже, Україна тільки на початку шляху впровадження інклюзії у вищу освіту.

Одним із ключових обмежуючих чинників розвитку інклюзії у вищій освіті є війна, яка впливає на всі сфери життя. Зараз майже половина бюджетних видатків спрямована на оборонний сектор [3, с. 3], хоча ці ресурси можна було б ефективно використовувати для євроінтеграційних ініціатив і розвитку інклюзивного освітнього середовища, який тільки розпочинався до вторгнення. З одного боку, війна зумовила зміну пріоритетів держави, забезпечила доступ до освіти та подолання викликів нерівності навчання в різних регіонах і освітніх закладах [11]. З іншого боку, вона формує нову реальність інклюзивної освіти для України, яка вимагає більш комплексного та системного розуміння, ніж це було до вторгнення.

Унаслідок масованих атак і бомбардувань, які спричинили руйнування інфраструктури вищих навчальних закладів, тимчасової окупації частини територій України та введення військового стану деякі заклади вищої освіти в Україні функціонують у віртуальному форматі, за підходами «університетів без стін» [3]. У такому контексті концепція інклюзії виходить за рамки традиційного підходу, що акцентується на фізичному доступі до вищих навчальних закладів для осіб з особливими освітніми потребами та наданні адаптованих навчальних матеріалів [9].

Отже, завданням особливої актуальності та складності є сприяння створенню інклюзивного навчального середовища в умовах вищих навчальних закладів, орієнтованого на рекомендації Європейського Союзу та такого, що враховує реалії повномасштабної війни в Україні.

Результати системного аналізу європейських міжнародних документів свідчать, що загальні принципи та філософія цих документів полягають у гарантуванні права на освіту для всіх людей, незалежно від їхніх особливостей і обставин, на принципах різноманітності, справедливості й інклюзивності. Ці принципи покликані забезпечити рівний доступ до якісної освіти й активну участь у суспільстві для всіх здобувачів освіти, створюючи умови для соціальної інтеграції та гідного життя. Отже, порівняння з положеннями низки українських правових актів, як-от Конституція України (1996 р.), закони України «Про освіту» (2017 р.), «Про вищу освіту» (2014 р.), постанова «Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти» (2019 р.), розпорядження Кабінету Міністрів України «Про схвалення Стратегії розвитку вищої освіти в Україні на 2022–2032 рр.» (2023 рр.), не виявило розходжень з основними цінностями, що визначені в європейських документах [2, с. 10–11].

Відсутність узгодженої термінології створює значні труднощі для ефективного розвитку інклюзивної вищої освіти. Наприклад, термін «інклюзивна вища освіта» не має чіткого та єдиного визначення як на національному, так і на міжнародному рівні. Ця неоднозначність може призвести до неправильного тлумачення інклюзивної освіти й ускладнити впровадження відповідних програм та ініціатив на рівні закладів вищої освіти.

Для вирішення цих проблем необхідно розробити чіткі й однозначні критерії та визначення для «інклюзивної вищої освіти», які були б прийнятні та зрозумілі всім учасникам освітнього процесу, і зобов'язати країни-учасниці використовувати їх. Наприклад, визначення групи здобувачів вищої освіти, які вважаються вразливими, має враховувати загальні підходи до цього поняття, установлені міжнародними стандартами.

Україна повинна уникати неоднозначності у визначенні термінів і термінології, особливо в контексті інклюзивної вищої освіти. Це вимагає не лише класифікації «осіб з особливими освітніми потребами» за інвалідністю, але й урахування більш широкого спектра осіб, які можуть потребувати індивідуалізованого та гнучкого підходу до навчання та психологічної підтримки [9].

Відсутність чіткого опису прав і обов'язків учасників інклюзивного освітнього процесу, як-от адміністрація, викладачі, студенти тощо, може породжувати ситуації конфліктів і непорозумінь, порушуючи принципи різноманітності, справедливості й інклюзивності. Окрім того, зазначається відсутність конкретних кроків і загального характеру міжнародних рекомендацій з методів і підходів до навчання в реалізації інклюзії в закладах вищої освіти. Нормативні документи визначають загальні підходи, як-от «диференційований підхід», «індивідуалізація навчання», «забезпечення доступу до навчальних матеріалів і ресурсів», «створення сприятливого середовища для навчання», але не пропонують конкретних методичних інструкцій чи деталізованих рекомендацій для різних учасників освітнього процесу [12].

Так, зокрема, у Законі України «Про вищу освіту» від 1 липня 2014 р. № 1556–VII [5] та Порядку організації інклюзивного навчання в закладах вищої освіти від 10 липня 2019 р. № 635 [6] визначено загальні й організаційні принципи інклюзивного навчання в закладах вищої освіти незалежно від форми власності та підпорядкування. Це робиться з метою забезпечення прав осіб з особливими освітніми потребами на здобуття якісної вищої освіти з урахуванням їхніх потреб і можливостей. Однак ці документи лише надають загальний алгоритм для організації такої діяльності, не регулюють права й обов'язки учасників освітнього процесу, не надають конкретних інструкцій щодо впровадження. Також відсутнє підґрунтя для забезпечення ресурсів і фінансів для цього напряму в діяльності закладів вищої освіти.

Згідно з положеннями цих документів, засновник закладу вищої освіти або уповноважена особа, зазвичай ректор, відповідає за створення інклюзивного освітнього середовища в закладі вищої освіти. Проте процес цієї процедури та ресурси, необхідні для її реалізації, не регламентовані правовими актами. Зокрема, постанова Кабінету Міністрів України від 14 лютого 2017 р. № 88 «Про затвердження Порядку та умов надання субвенції з державного бюджету місцевим бюджетам на надання державної підтримки особам з особливими освітніми потребами» фінансує лише деякі типи закладів освіти, залишаючи заклади вищої освіти поза увагою.

Отже, фінансування та ресурси часто визнаються ключовими аспектами впровадження інклюзивної вищої освіти та створення інклюзивного освітнього середовища. Це зазначено в положеннях Римського міністерського комюніке (2020 р.) [13]. Проте міжнародні документи залишають питання фінансування та ресурсів на рівні нерівності, створюючи обставини, що ускладнюють різним країнам забезпечення повного доступу до інклюзивної вищої освіти для всіх студентів. Отже, навіть зростання інтересу до інклюзивної освіти на міжнародному рівні може залишати її недоступною для багатьох країн через обмежені можливості фінансування та відсутність розроблених механізмів, що ускладнює повноцінну участь студентів і викладачів у системі вищої освіти через нестачу ресурсів.

Так, у Римському міністерському комюніке (2020 р.) висвітлено зобов'язання європейських країн підсилити соціальну інтеграцію студентів із вразливих груп і покращити якість освіти за допомогою цифровізації. Однак для досягнення цих цілей важливо мати належну інформаційно-комунікаційну інфраструктуру, належне технічне забезпечення та готовність керівництва та персоналу закладів вищої освіти [10]. Це підтверджує, що країни з вищим рівнем розвитку та більшими ресурсами можуть бути в більш вигідному становищі для швидкого впровадження інклюзивних програм завдяки кращій фінансовій підтримці та доступу до сучасних цифрових технологій. Тоді як менш розвинені країни, особливо ті, що не мають уже визначених механізмів фінансування інклюзивної вищої освіти, можуть зіткнутися зі значними обмеженнями та викликами в цьому напрямі [13].

Залучення міжнародних норм і можливостей є ключовим елементом для подолання зазначених викликів. Римське міністерське комюніке (2020 р.) та його додатки, як-от «Рекомендації для національних органів влади щодо розвитку навчання та викладання у вищій освіті в ЄПВО» та «Принципи та рекомендації щодо зміцнення соціального виміру вищої освіти в ЄПВО», містять ключові принципи та рекомендації для розвитку інклюзивного, інноваційного, взаємопов'язаного та стійкого європейського простору вищої освіти. Аналіз цих документів може сприяти використанню міжнародних стандартів у контексті розроблення та впровадження політик інклюзивної вищої освіти в Україні [13].

Зважаючи на обговорені вище аспектів, існує низка форм можливого використання міжнародних норм у системі вдосконалення законодавчого регулювання реалізації інклюзивної вищої освіти в Україні. Зокрема, це розроблення законодавчих механізмів (табл. 1).

З урахуванням усього вищевказаного важливо акцентувати увагу на створенні конкретних законодавчих ініціатив і впровадженні стратегічних планів, які допоможуть Україні наблизитися до європейських стандартів у галузі інклюзивної вищої освіти.

Висновки і пропозиції. Отже, проведений аналіз міжнародних і внутрішніх юридичних документів у контексті відповідності надає можливість однозначно стверджувати, що структура українського законодавства загалом відповідає основним цінностям і принципам, закріпленим у європейських міжнародних документах, які регулюють доступність освіти на засадах рівності та відсутності дискримінації. Однак для подолання викликів у контексті

Пропозиції для реалізації інклюзивної вищої освіти в Україні

Законодавчі механізми	Основні положення та заходи
Широкий діалог між стейкхолдерами	розроблення ефективних політичних заходів через діалог між владою, закладами вищої освіти, студентами, працівниками й іншими зацікавленими сторонами; міжвідомча координація для уникнення надмірного адміністративного та фінансового тягаря.
Фінансування та ресурси	упровадження регульованих і гарантованих механізмів фінансової підтримки закладів вищої освіти для створення інклюзивного освітнього середовища; створення грантів для впровадження ініціатив і програм з інклюзивної освіти, залучення приватного сектору для співфінансування ініціатив; забезпечення фінансування для створення та підтримки інклюзивних ресурсних центрів і спеціалізованих підрозділів у закладах вищої освіти; виділення коштів на модернізацію й адаптацію інфраструктури (фізичної та цифрової) ЗВО з метою забезпечення доступності навчання в різних форматах; запуск спеціалізованих стипендійних програм для студентів зазначеної категорії для стимулювання вступу та навчання в закладах вищої освіти тощо.
Підтримка викладацького складу	уведення системи преміювання та додаткового фінансування, короткострокових і довгострокових академічних відпусток для проведення наукових досліджень і стажування у визнаних закордонних освітніх установах; створення спеціалізованих грантів для педагогічного персоналу, які сприяють їхньому професійному розвитку та залученню до нових ініціатив, участь у міжнародних конференціях, симпозіумах тощо.
Участь місцевої влади та громади	виділення бюджету для підтримки груп інклюзивного навчання й осіб з особливими освітніми потребами; регулярний збір і аналіз даних для поліпшення інклюзивних програм.
Підтримка здобувачів	чітке визначення та категоризація осіб із вразливих груп населення; розроблення спеціалізованих програм і курсів, що відповідають потребам цих груп; забезпечення додаткових ресурсів для навчання, як-от перекладачі жестової мови, спеціальне обладнання тощо; надання консультаційних послуг з адаптації, соціалізації та навчання; запровадження додаткових субсидій чи інших заохочень для освітніх закладів.
Технічний і методичний супровід	визначення чітких критеріїв доступності та рекомендацій для ЗВО, розроблення інструкцій, рекомендацій, методик і технічних засобів навчання для інклюзивного середовища; запровадження системи оцінювання та моніторингу в інклюзивному освітньому середовищі; розроблення мобільних застосунків для навчання та відстеження прогресу, створення платформ для обміну досвідом між закладами освіти.

Джерело: узагальнено авторами на основі [2; 5; 9].

впровадження міжнародного законодавства в українську практику рекомендується вжити такі заходи: стандартизувати термінологію й уточнити групи студентів вищих навчальних закладів, які потребують інклюзивного навчання; чітко визначити права й обов'язки учасників освітнього процесу, методи та підходи до викладання та навчання, механізми фінансування та перелік ресурсів; розробити системи контролю, оцінки та моніторингу якості інклюзивної вищої освіти. Із числа міжнародних положень, які можна адаптувати до українського контексту та використовувати для вдосконалення законодавчого регулювання інклюзивної вищої освіти в Україні, важливо визначити такі: забезпечення широкого діалогу між усіма учасниками освітнього процесу; гарантування адекватного фінансування та ресурсної підтримки закладів вищої освіти; заохочення викладацького складу до активної участі в інклюзивних проєктах; залучення органів місцевої влади та громади до формування інклюзивного освітнього середовища у вищих навчальних закладах; створення системи збору й аналізу даних для вдосконалення інклюзивних програм; розроблення інструкцій для організаційного функціонування та форм документування інклюзивних практик; забезпечення різноманітної підтримки студентів із вразливих груп населення; активна інтеграція цифрових технологій у навчальний процес для підвищення його якості та доступності.

Література:

1. Козуля В., Скиба Ю. SWOT-аналіз інклюзивного освітнього середовища вітчизняних університетів. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М.П. Драгоманова*. 2020. Вип. 78. С. 110–116. <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.78.24>.
2. Імплементация европейских стандартов и рекомендаций у сфері інклюзивної вищої освіти в Україні: виклики та можливості / Г. Мицик та ін. *Вісник кафедри ЮНЕСКО «Неперервна професійна освіта XXI ст.»*. 2023. Вип. 2 (8). С. 7–20. URL: <https://unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/89/82> (дата звернення: 12.12.2023).
3. Пашков М. Євроінтеграція в умовах війни: виклики і перспективи : аналітична доповідь. URL: <https://razumkov.org.ua/images/2022/12/28/2022-MATRA-IV-KVARTAL-7.pdf> (дата звернення: 13.12.2023).
4. Нормативно-правове регулювання інклюзивної освіти в Україні: періодизація та особливості / А. Попова та ін. Соціально-освітні доміанти професійної підготовки фахівців соціальної сфери та інклюзивної освіти : матеріали V Всеукраїнської науково-практичної інтернет-конференції. Бердянськ. 2023. С. 62–69.
5. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556–VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 16.12.2023).
6. Про затвердження Порядку організації інклюзивного навчання у закладах вищої освіти : постанова Кабінету Міністрів України від 10.07.2019 р. № 635. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення: 16.12.2023).
7. Про освіту : Закон України від 05.09.2017 р. № 2145–VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> (дата звернення: 16.12.2023).
8. Продиус О. особливості моделей інклюзивної освіти в країнах Європи відповідно до вимог сучасного суспільства. *Проблеми системного підходу в економіці*. 2019. № 4 (2). С. 86–93. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2019_4%282%29_14 (дата звернення: 04.12.2023).
9. Шевчук Г. Інклюзивна освіта у вищій школі: виклики та перспективи. *Академічні студії. Педагогіка*. 2021. № 2 (3). С. 151–157. URL: <http://www.academystudies.volyn.ua/index.php/pedagogy/article/view/107/99> (дата звернення: 13.12.2023).
10. Digital Barrier-Free and Psychosocial Support for Students with Disabilities in Distance Learning Environments / O. Kravchenko et al. *International Journal of Computer Science and Network Security*. 2022. № 22 (8). P. 15–24. URL: http://paper.ijcsns.org/07_book/202208/20220803.pdf (date of access: 12.12.2023).
11. University without Walls: Experience of Berdyansk State Pedagogical University during the war / H. Lopatina et al. *Problems and Perspectives in Management*. 2023. № 21 (2-si). P. 4–14. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.21\(2-si\).2023.02](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.21(2-si).2023.02).
12. Emerging Themes for Digital Accessibility in Education / B. de B. Prado et al. *Sustainability*. 2023. № 15 (14). Article 11392. <https://doi.org/10.3390/su151411392>.
13. Rome Ministerial Communiqué (19 November 2020). 2020. URL: https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf (date of access: 12.12.2023).

References:

1. Kozulya, V.M., & Skyba, Yu.A. (2020). SWOT-analiz inklyuzyvnoho osvitynoho seredovyscha vitchyznyanykh universytetiv [SWOT analysis of the inclusive educational environment of domestic universities]. *Naukovyy chasopys NPU imeni M.P. Drahomanova*, 78, 110–116. Retrieved from: <https://doi.org/10.31392/NPU-nc.series5.2020.78.24> [in Ukrainian].
2. Mytsyk, H., Popova, A., Tsybulyak, N., & Lyndina, Ye. (2023). Implementatsiya yevropeys'kykh standartiv i rekomendatsiy u sferi inklyuzyvnoyi vyshchoyi osvity v Ukrayini: vyklyky ta mozhlyvosti [Implementation of European standards and recommendations in the field of inclusive higher education in Ukraine: challenges and opportunities]. *Visnyk kafedry YUNESKO "Neperervna profesiyna osvita XXI stolittya"*, Vyp. 2 (8), 7–20. Retrieved from: <https://unesco-journal.com.ua/index.php/journal/article/view/89/82> [in Ukrainian].
3. Pashkov, M. (2022). Yevrointehratsiya v umovakh viyny: vyklyky i perspektyvy [European integration in the conditions of war: challenges and prospects: analytical report]. *Analitichna dopovid*. Retrieved from: <https://razumkov.org.ua/images/2022/12/28/2022-MATRA-IV-KVARTAL-7.pdf> [in Ukrainian].
4. Popova, A., Hurenko, O., & Lyndina, Ye. (2023). Normatyvno-pravove rehulyuvannya inklyuzyvnoyi osvity v Ukrayini: periodyzatsiya ta osoblyvosti [Normative and legal regulation of inclusive education in Ukraine: periodization and peculiarities]. *Sotsialno-osvitni dominanty profesiynoyi pidhotovky fakhivtsiv sotsial'noyi sfery ta inklyuzyvnoyi osvity: materialy V Vseukrayins'koyi naukovo-praktychnoyi internet-konferentsiyi*. Berdyansk. 62–69 [in Ukrainian].
5. Pro vyshchu osvitu: Zakon Ukrainy vid 01.07.2014. № 1556–VII [On higher education: Law of Ukraine dated July 1, 2014 № 1556–VII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> [in Ukrainian].
6. Pro zatverdzhennia Poriadku orhanizatsii inklyuzyvnoho navchannia u zakladakh vyshchoyi osvity: Postanova Kabinetu Ministriv Ukrainy vid 10.07.2019. № 635 [On the approval of the Procedure for organizing inclusive education in higher education institutions: Resolution of the Cabinet of Ministers of Ukraine

dated 07.10. № 635 of 2019]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/635-2019-%D0%BF#Text> [in Ukrainian].

7. Pro osvitu: Zakon Ukrainy vid 05.09.2017. № 2145–VIII [On education: Law of Ukraine dated September 5, 2017 № 2145–VIII]. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-19#Text> [in Ukrainian].

8. Prodius, O.I. (2019). Osoblyvosti modelei inkluzyvnoi osvity v krainakh Yevropy vidpovidno do vymoh suchasnoho suspilstva [Peculiarities of inclusive education models in European countries regarding the demands of modern society]. *Problemy systemnoho pidkhodu v ekonomitsi*. 4 (2). 86–93. Retrieved from: http://nbuv.gov.ua/UJRN/PSPE_print_2019_4%282%29__14 [in Ukrainian].

9. Shevchuk, H.Y. (2021). Inkluzyvna osvita u vyshchii shkoli: vyklyky ta perspektyvy [Inclusive education in higher education: challenges and prospects]. *Akademichni studii. Pedahohika*, 2 (3), 151–157 [in Ukrainian].

10. Kravchenko, O., Koliada, N., Berezivska, L., Dikhtyarenko, S., Baida, S., & Danylevych, L. (2022). Digital Barrier-Free and Psychosocial Support for Students with Disabilities in Distance Learning Environments. *International Journal of Computer Science and Network Security*, 22 (8), 15–24. <https://doi.org/10.22937/IJCSNS.2022.22.8.3> [in English].

11. Lopatina, H., Tsybuliak, N., Popova, A., Bohdanov, I., & Suchikova, Y. (2023). University without Walls: Experience of Berdyansk State Pedagogical University during the war. *Problems and Perspectives in Management*, 21 (2-si), 4–14. [http://dx.doi.org/10.21511/ppm.21\(2-si\).2023.02](http://dx.doi.org/10.21511/ppm.21(2-si).2023.02) [in English].

12. Prado, B. de B., Gobbo Junior, J.A., & Bezerra, B.S. (2023). Emerging Themes for Digital Accessibility in Education. *Sustainability*, 15 (14), Article 11392. <https://doi.org/10.3390/su151411392> [in English].

13. Rome Ministerial Communiqué (19 November 2020). Retrieved from: https://ehea.info/Upload/Rome_Ministerial_Communique.pdf [in English].